

Csejtei Dezső

Amerika felfedezése és az új globális rend

Abstract

The Discovery of America and the New Global Order

In this essay I try to draw some parallelisms between the 16th century, the beginning of the process of globalization, and that of the 21st century, which can be conceived as the beginning of its definitive termination. The comparison is made on the basis of a 16-century Spanish theologian, *Francisco de Vitoria*. My main argument is that two of his key-concepts – the *ius gentium* and the *just war*, respectively – provided a well-founded basis to treat properly the most serious conflicts in that century, whereas in our age we lack even these concepts to tackle properly the fundamental problems of our age.

Keywords: globalization, *ius gentium*, just war, world order, communication.

Valamely hagyományt csak akkor lehet eleven és kreatív hagyománynak nevezni, ha a benne felhalmozott gondolatkinccs szembesíthető a mindenkori jelen kihívásaival, s belőle termékeny és elgondolkodtató következtetéseket tudunk levonni korunk súlyos problémáinak jobb megoldására. Megítélésem szerint ilyen hagyomány a spanyol filozófiai gondolkodás hagyománya. A mai alkalommal ezt egy konkrét példán szeretném illusztrálni, amely korunk talán legnagyobb és letragikusabb kihívását jelenti: a *globalizáció* és a vele kapcsolatos *háború* példáján. Az a spanyol gondolkodó pedig, kinek nézeteit ezzel kapcsolatban elemzem, egy 16. századi spanyol dominikánus szerzetes, a salamancai egyetem teológus-professzora, *Francisco de Vitoria*.

Gondolatmenetem két pár állítással kezdem, melyek egy analógiát hivatottak kifejezni. Az első gondolatpár az alábbi módon hangzik: 1.) Az a folyamat, melyet napjainkban globalizációnak nevezünk, a 16. században kezdődött. 2.) Úgy tűnik, hogy ugyanez a folyamat a mi korunkban, a 21. században jutott el a definitív lezárulás *kezdetéhez*.

A másik gondolatpár, mely szorosan kapcsolódik az előbbihez, így szól: a) A globalizáció megteremtésének korai szakasza a 16. században egy nagyhatalom, Spanyolország tevékenységéhez kapcsolódik. b) A globalizáció létrehozásának lezáró fázisa a 21. században úgyszintén szoros kapcsolatban áll egy nagyhatalom, az Egyesült Államok tevékenységével.

Az első kérdés annak meghatározása lenne, hogy mit is értünk globalizáción. Egy tömör, ámde kimerítő meghatározás megadása persze

lehetetlenség; célszerű, ha ebben az esetben nem közgazdasági, hanem filozófiai definíciót alkalmazunk, melyet például egy német gondolkodó, Rüdiger Safranski vetett papírra, mondván: „a globalizáció, metaforikusan szólva, az első természet planetáris kiirtása, hogy helyébe egy második természetet tegyünk.”¹ E folyamat sajátos, paradox dialektikája abban fejeződik ki, hogy míg a globalizáció folyamatának kezdete arra irányult, hogy a civilizációk tisztásait vágja bele az őstermészet dzsungelébe, addig napjainkra épp ez a globális civilizáció, e második természet vált olyan ösrengeteggé, melybe újfent tisztásokat kell vágnunk, hogy az életet élhetővé tegyük.

A globalizáció egész folyamatát ezért valamilyen kettős megítélés kíséri végig. Erre utal Safranski is, aki idézett könyvében az alábbi megjegyzést teszi: „a modern globalizáció félelemmel, szorongással kezdődött”.² Alkalmazzuk ezt az észrevételt arra az időszakra, mely, megítélésünk szerint, a modern globalizáció kezdetét jelenti, vagyis a 16. századra! Mi jelenthette ebben az időszakban a szorongás forrását? Hiszen ebben az évszázadban valósult meg első ízben reálisan a szó szoros értelmében vett „globális tapasztalat”, a Föld gömbalakjának felfedezése, és a földgolyó nagy részének birtokba vétele az európai civilizáció részéről. Ez a történet, a hagyományos felfogás szerint, az európai meganarratíva legfényesebb, legdicsőségebb lapjai közé tartozik, melyben nagy felfedezők és hódítók hosszú sora teszi kockára és áldozza fel életét azért, hogy a Föld minél nagyobb része váljon ismertté. Miben áll, tehát, a szorongás forrása?

Ezen a ponton jelenik meg a színen a nagy salamancai teológus, Francisco de Vitoria. Megítélésünk szerint ő volt az első ember a korabeli Európában, akit először kerített hatalmába a globalizáció állandó kísérőjelensége, a szorongás. Először ő pillantott bele a modern globalizáció kettős természetének mélységeibe, s látta meg finom érzékenységgel annak negatív oldalait is, mely a kortársak legnagyobb része előtt akkor még rejtve maradt. Először ő döbönt rá, hogy saját korában egy olyan *paradigmaváltás* megy végbe, mely nemcsak végérvényesen túlhaladottá teszi a hagyományos világképet, hanem olyan fenyegető kihívásokat is tartalmaz, melyek szabályozására feltétlenül és késedelem nélkül szükség van.

Vitoria korszakos felismerései két forrásból – egy Európán *belüli*, illetve egy Európán *kívüli* forrásból – táplálkoztak, melyek nagyjából ugyanabban az időben bukkantak felszínre.

1. Az Európán *belüli* forrást a *modern nemzetállamok* megformálódásának elménye jelenti. Vitoria világosan látta, hogy a régi, középkorias Európa *egységét* az új Európa *pluralitása* váltja fel, melyben központi szerepet játszanak a kialakulófélben levő nemzetállamok. A régi Európa egységét

¹ Rüdiger SAFRANSKI: *Mennyi globalizációt bír el az ember?* Európa Könyvkiadó, Budapest, 2004. 89.

² Uo. 16.

bizonyos értelemben a pápai – részben a császári – hatalom biztosította, az a tudat, hogy létezik egy főhatalom, egy legfőbb instancia, mely az egyes államok közötti konfliktusban ítélkezni volt hivatott (e bírói szerepet szimbolikusan a pápa töltötte be). A nemzetállamok kialakulása – többnyire a korai abszolutizmusok formájában, melyhez adott esetben még a reformáció is hozzájárult –, a küszöbön álló szuverenitásgondolat ezt a felsőbb instanciát egyszer és mindenkorra megszüntette.

2. Az Európán kívüli forrást a nagy földrajzi *felfedezések*, illetve a korai *gyarmatosítás* élményanyaga jelenti. Hatalmas területek, új kontinensek kerültek az európai ember fennhatósága alá, melyek jogi státusza teljességgel tisztázatlan volt. A régi európai normák e területek igazgatásához egyáltalán nem megfelelőek, ezt Vitoria minden további nélkül belátta. Az indiánokról szóló híres *relectioban* ezért utasít el mindennemű pápai és császári jogcímet e területek felett. Vitoria azonban azzal is tisztában volt, hogy az sem jelentheti e probléma megoldását, ha az új földterületek adminisztrációját kiszolgáltatjuk a nemzetállamok tisztán hatalmi viszonyainak.

Eljutottunk a *globalizáció* kérdéséhez; mind az Európán belüli, mind pedig az Európán kívüli világ olyan problémákat vetett fel, melyek a hagyományos keretek között megoldhatatlannak bizonyultak. Vitoria nagyságát az jelenti, hogy elsőként derengett fel benne az a gondolat, hogy olyan *új keretek* megteremtésére van szükség, melyek *globális* természetűek, egyszerre vonatkoznak az Európán belüli és kívüli világra, vagyis az egész földkerekségre.

Nem kevesebről van tehát szó, mint egy *új, globális rend* megteremtésének szükségességéről. Csak jelzésszerűen utalunk azokra a *transznacionális* kezdeményekre, melyek segítségével Vitoria megpróbálja intellektuálisan birtokba venni ezt a képződményt: Ilyen

1. a *közjó* (*bonum commune*) fogalma, melynek hatókörét Vitoria kiterjeszti az egész emberiségre, ezért lehet a *bonum commune totius orbis* névvel illetni.

2. az *autoritás* fogalma, melyet Vitoria úgyszintén globális jelentéssel ruház fel, midőn „*az egész földkerekségre kiterjedő autoritásról*” beszél.

3. az *állam* fogalma, melynek szuverenitása nem ér véget önmagában, hanem – mint az államok plurális közösségének – legvégső horizontja szintúgy globális („*a földkerekség mint respublica*”).

4. azt a terminust, melyben az előbbi elemek összegződnek, s együttesen új minőséget képeznek, Vitoria a *népek jogának* (*ius gentium*) nevezi. „*Azt a jogot, amelyet a természetes ész az összes nép között létesített, a népek jogának nevezünk*”. Ezzel Vitoria egy ősrégi fogalmat, melyet már a római jogtudós, Gaius is alkalmazott, operatíván az egész földkerekségre kiterjeszti, *globális* értelemben használja. Ez lesz az a végső, metanacionális horizont, melynek

alapján biztosítható a földkerekség népeinek jogilag szabályozott együttélése. S ha végbemegy a népek jogában foglalt alapelvek részletes kidolgozása, valamint ezen elvek *gyakorlati* alkalmazása, akkor jelentős mértékben csökkenthető az a szorongás, melyről korábban, a globalizáció kezdetével kapcsolatban szóltunk. Ezt a tapasztalatot koncentráltan foglalja magába az a híres kitétel, melyet a *De potestate civili* című *relectio*ban az alábbi módon fogalmazott meg: „A népek jogának nemcsak az emberek szerződése és egyetértése alapján van ereje, hanem ez a jog a törvény valódi erejével rendelkezik. S az egész földkerekségnek, mely bizonyos módon egyetlen respublikát képez, megvan a hatalma arra, hogy igazságos és mindenki számára elfogadható törvényeket hozzon, ilyenek például a népek jogának törvényei. Ebből pedig az következik, hogy halálosan vétkeznek azok, akik a népek jogait megszegik, legyen szó akár békéről, akár háborúról (...). Egyetlen nemzet sem vonhatja ki magát a népek jogának kötelezettsége alól, mert ezt a kötelezettséget az egész földkerekség autoritása adja.”³

A Vitoria által vázolt séma természetesen rengeteg részletkérdést foglalt magában. Bennünket most elsősorban nem a részletek jogtechnikai oldala érdekel, hanem annak hangsúlyozása, hogy – elsősorban a *ius gentium* fogalma révén – az emberiség megtalálta azt az elvi eszközt, melynek segítségével választ adhatott a korai globalizáció által felvetett kihívásra.

S most ismét egy analógiát szeretnénk felállítani saját korunk, illetve a 16. század szituációja között: 1.) A 16. század, a globalizáció folyamatának kezdete – Vitoria személyében és tanításában – megtalálta az *elvi választ* a század kihívásainak kezelésére. 2.) Ugyanez a 20-21. századról, a globalizáció beteljesülésének korszakáról megítélésünk szerint nem mondható el; *hiányzik* korunk *Vitoriaja*. A jelenleg létező hatalmas apparátusok és adminisztrációk ellenére kijelenthetjük, hogy még az *elvi válasz* sem született meg a kiteljesedett globalizáció átfogó gazdasági, pénzügyi, informatikai, technikai, jogi és katonai szabályozására.

Ezen a ponton térek rá az előadás elején említett második pár rövid elemzésére. Utaltunk arra, hogy a globalizáció kezdő- és végpontja egyaránt kapcsolódik egy nagyhatalomhoz; ez a 16. században Spanyolország volt, jelenleg pedig az Egyesült Államok. Kérdés: felállítható-e valamilyen párhuzam a két ország hatalmi pozíciója között? Az összehasonlítás alapját az képezi, hogy a két hatalom – mindegyik a maga korában – mennyire volt képes *uralni* a globalizáció folyamatát, illetve, hogy milyen tanulságokkal szolgál Spanyolország 16. századi sorsa a 21. század számára.

Az analógia első felére egyértelmű válasz adható. A *kezdeti* globalizáció olyan gazdasági, katonai, morális és intellektuális terhet rótt Spanyolországra, melynek az nem tudott eleget tenni. Az a Spanyolország,

---

³ Francisco de VITORIA: *De la potestad civil*. IN: *Obras de Francisco de Vitoria. Relecciones teológicas*. Edición de Teófilo Urdanoz, O.P. BAC, Madrid, 1960. 191-192.

mely döntő szerepet játszott az európai történelem új pályára állításában, *belerokkant* a túlméretezett feladatvállalásba. Az ország nem tudta érvényesíteni a maga globális gyakorlatában azokat az elveket, melyeket éppenséggel Vitoria fektetett le, s melyek messze megelőzték korukat.

Nézzük, mi a helyzet az analógia másik felével! A kortárs globalizáció kritikusai – akik között számos amerikai is található (pl. Thomas Friedman, Charles Derber, Noam Chomsky), valamint nem-amerikaiak is (pl. Jean Ziegler, Rüdiger Safranski) – nem győzik hangsúlyozni, hogy a mai globalizáció sem valósítható meg valamilyen *impérium* nélkül. Konkrétan: korunk globalizációs tendenciáinak hátterében az Egyesült Államok áll. Charles Derber szerint az IMF és a Világbank „*az amerikai kormányzat ünneplőruhája a világlobalomra való törekvésében*”⁴, Jean Ziegler pedig úgy fogalmaz, hogy „*a gyakorlatban az IMF az Egyesült Államok külpolitikájának állandó és közvetlen szolgálatában áll.*”⁵ Ha most arra a kérdésre keresünk választ, hogy vajon az Egyesült Államok mennyire tudja *uralni* a globalizáció jelenlegi folyamatát, akkor azt kell mondanunk, hogy – mivel a folyamat még jelenleg is tart – *a válasz eldöntetlen*. Ezen a téren ismét csak számos analógia vethető fel a 16. századi Spanyolország, illetve a 21. századi Egyesült Államok között, melyek közül most csak egyre utalunk: a *kommunikáció* szerepére. Érdekes megfigyelni, hogy mind a globalizáció kezdete, mind pedig annak kiteljesedése időben egybeesik – sőt tartalmilag is szorosan összefügg – egy-egy *kommunikációs forradalommal*; a 16. század elején ez a *könyvnyomtatás* elterjedése volt, a 21. század elején pedig az informatika, az *elektronikus kommunikáció* elterjedése. Az utókorból visszatekintve megállapíthatjuk, hogy a 16. századi kommunikációs csatát Spanyolország *elvezítette*; ennek eredménye az a hatalmas spanyol-ellenes röpirat- és pamfletirodalom elterjedése, melyet „*fekete legendának*” nevez az eszmetörténet. Ami a mai szituációt illeti, azt mondhatjuk, hogy az irányított globalizáció kommunikációját az Egyesült Államok sokkal jobban uralja, mint ahogyan ezt Spanyolország volt képes tenni ötszáz évvel ezelőtt, ám ez az uralom *nem teljes és nem végérvényes* – már csak azért sem, mert e folyamat közepén tartunk. Ugyanakkor Spanyolország kommunikációs kudarca – főleg az ország nemzetközi megítélése, a nemzeti *image* vonatkozásában – a mai globális világhatalom, az Egyesült Államok számára is bizonyos tanulságokkal szolgálhat.

Vizsgáljuk meg a kérdést abból a szempontból, hogy mennyire érvényesülnek korunk nemzetközi gyakorlatában azok az alapelvek, melyeket Vitoria a 16. században fogalmazott meg! A részletesebb kifejtés

---

⁴ Charles DERBER: *One World. Von globaler Gewalt zur sozialen Globalisierung*. Europa Verlag, Hamburg – Wien, 2003. 88.

⁵ Jean ZIEGLER: *Die neuen Herrscher der Welt und ihre globalen Widersacher*. C. Bertelsmann Verlag, München, 2003. 191.

előtt az az előzetes válasz adható, hogy ezek az elvek *sem akkor, sem most*, ötszáz év után sem érvényesülnek maradéktalanul. Először is, a globalizáció egyáltalán nem jellemezhető úgy, mint *egyetemes homogenizáció*. Emmanuel Lévinas, az alteritás filozófiájának jelentős képviselője ezt írta 1967-ben: „A lét ember általi meghódítása a történelem során – íme a formula, amelyhez a szabadság, az autonómia, a Másnak a Magára való redukciója egyaránt vezet. Ez nem valamilyen absztrakt sémát, hanem magát az emberi Ént jelöli. Az én létezése mint a különbözők azonosítása zajlik.”⁶ Lévinasnak ez a kijelentése elvileg akár alkalmazható lenne korunk globalizációs folyamatára is, hiszen – formálisan nézve – ebben is a „különbözők azonosítása” megy végbe. Ha kizárólag ezt az oldalt tartjuk szem előtt, akkor a megtévesztő látszat áldozatul esünk, mivel a globalizáció folyamatát egy ezzel ellentétes – és legalább ennyire erőteljes – irányvonal is jellemzi, mégpedig az *azonosak elkülönbözősítése*, a *vesztesek története*. Az „egy világ” kiépülése magában foglalja a „nem-egy-világ” momentumát is, az „egy világból” kitagadottakat, a nyomor, éhezés, betegségek, járványok, az alultápláltság és a kizsákmányolás többmilliárdos tömegét kitevő *áldozatokat* is. Jean Ziegler, a globalizáció *embertelen* oldalának egyik legszenvedélyesebb bírálója az alábbi módon kapcsolja össze ezt a két egyszerre meglevő oldalt: „A globalizáció a földgolyót valamilyen vázszerű hálóval fonja körbe, mely összekapcsolja egymással a nagy agglomerációkat, közöttük azonban 'a sivárság egyre nő'. A 'szigetek ökonómiájának' korszakába léptünk. (...) A globalizált világ valósága a jólét és gazdagság szigeteinek láncolatából áll, melyek a népnymor tengeréből emelkednek ki.”⁷ Vitoria a 16. században még szilárdan hitt abban, hogy a közjó, a *bonum commune* analogikus úton az egész földkerekségre kiterjeszthető, s ennek alapján lehet beszélni a *bonum commune totius orbis* fogalmáról is. Napjainkban, mikor az éhezés, a betegségek, járványok és az alultápláltság miatt a harmadik világban egyetlen esztendőben több ember hal meg, mint a második világháború hat éve alatt összesen, az egyetemes közjó megvalósításának víziója messzebbre került, mint valaha.

Az egész földgolyóra kiterjedő közjó kudarca megismétlődik az *állami szuverenitás* posztmodern megtöretésében is. Vitoria a 16. században nemcsak azt a véleményt képviselte, hogy az állam önmagával beérő tökéletes közösség (*perfecta communitas*) – ami tkp. az arisztotelészi-tomista álláspont megismétlése –, hanem azt is – s ez az új elem nála –, hogy voltaképpen az egész földkerekség egyetlen respublikát, politikai közösséget képvisel. Nos, ez az elv a 21. századi globalizáció korszakában úgyszintén semmivé foszlott, éspedig nemcsak azért, mert a földkerekség

⁶ Emmanuel LÉVINAS: „A filozófia és a végtelen ideája.” IN: *Nyelv és közelség*. Dianoia, Tanulmány Kiadó – Jelenkor Kiadó, Pécs, 1997. 28. TARNAY László fordítása. (Utolsó kiemelés tőlem – CS.D.)

⁷ ZIEGLER: 31.

mint egyetemes respublika a mai napig nem jött létre, hanem azért is, mert a globalizáció éppenséggel a *republiánus államot*, mint a szabad állampolgárok szuverén politikai közösségét is megszűnéssel fenyegeti. Sajátos paradoxonja a történelemnek, hogy az állam „elhalását”, melyről száz esztendővel ezelőtt bolsevik forradalmárok szónokoltak, a mai globalizált tőke hatékonyabban viszi végbe, mint a kommunista forradalom. Épp ezért Jean Ziegler szavai, negatív értelemben, pontosan hozzáilleszthetők Vitoriának a 16. század elején megfogant gondolataihoz: „A világ privatizálása meggyengíti az állam normaadó erejét. Gyámság alá helyezi a parlamentet és a kormányzatokat. Értelmét veszti a legtöbb választás és csaknem az összes népszavazás. Megfosztja regulatív hatalmától a közigazgatási intézményeket. Megöli a törvényt. A respublikából, melyet a francia forradalom hagyott örökül számunkra, már csak egy fantom maradt.”⁸

A korábbiakhoz hasonló változáson ment keresztül az *autoritás* fogalma is. Vitoria, az államszuverenitás gondolatát kitágítva, még arról beszélt, hogy bizonyos értelemben az egész földkerekség rendelkezik valamiféle autoritással, mely alól egyetlen állam sem vonhatja ki magát, egyetlen politikai közösség sem élvezhet valamilyen privilegizált helyzetet. Korunkra e gondolat oly módon alakult át, hogy a globalizált tőkének megvan ugyan a maga nemzetfeletti, az egész földkerekségre kiterjedő autoritása, azonban ennek előnyeit már korántsem az egész földkerekség élvezi, hanem csak annak privilegizált helyzetben levő területei, államai.

Összegzésképpen, a vitoriai program e pontjai azért nem érvényesülnek, mert, mint utaltunk rá, mindmáig hiányzik az egyes programpontokat átfogó politikai-jogi rendezőelvnek, a népek jogának, a *ius gentium*nak mérvadó és igazságos érvényesítése. Épp ezért napjainkban is jogosnak érezzük egy német jogász, Josef Soder szavait, amit még a globalizáció érája előtt, az 50-es években fogalmazott meg: „Négyszáz esztendő telt már el, mióta Vitoria metafizikai szempontból kifogástalanul megalapozta a népek közösségét, mint az emberi természet posztulátumát, ám ennek politikai megvalósítása még mindig egy, a messzi távolban fekvő, kétség és remény között elhelyezkedő jövőbeni terület.”⁹

S ezen a ponton, a *ius gentium* hiányos és egyoldalú érvényesülésének területén kapcsolódhatunk előadásunk második alapkérdéséhez, a *háború* – s általánosabban az *erőszak* – problémaköréhez. Vitoria megállapításai ebben a tekintetben is úttörő jelentőségűek és mindmáig érvényesek. A salamancai teológus méltó kortársa volt Erasmusnak és Machiavellinek. Ő is az elsők között döbbsen rá arra a paradigmaváltásra, amely a 16. század első felében ment végbe, azonban – részben kivételes érzékenysége, részben pedig bővebb ismeretei következtében – tágabb perspektívába tudta állítani az itt

---

⁸ ZIEGLER: 95.

⁹ JOSEF SODER: *Die Idee der Völkergemeinschaft. Francisco de Vitoria und die philosophischen Grundlagen des Völkerrechts*. Metzner Verlag, Frankfurt am Main – Berlin, 1955. 142.

felbukkanó problémákat. Miről is van valójában szó? Vitoria elsőként ismerte fel azt, hogy egyfelől a régi, középkori európai rend felbomlása, a modern nemzetállamok kialakulása, másfelől pedig a nagy földrajzi felfedezések, a Föld globálissá válása új színben tünteti fel a *rend* kérdését. Világosan látta, hogy abban az esetben, ha nem sikerül egy új, nemzetközi, globális *rend* megteremtése, akkor az egész világon elterjed a *káosz* és az *erőszak*. Egyáltalán, a 16. század első fele az *erőszak* hirtelen és erőteljes eluralkodását tapasztalhatjuk, ami több forrásból táplálkozott. Először is ott volt az az *erőszak*, mely az Újvilág felfedezésével elképesztő szenvedést zúdított a bennszülött lakosságra. Másodszor, a modern nemzetállamok kialakulásával párhuzamosan megerősödő *erőszak* már-már az európai együttélést fenyegette (francia-spanyol vetélkedés, V. Károly háborúi). Harmadszor, Európa felekezeti megosztottsága, a reformáció megjelenése az *erőszak* új formáit vetette felszínre (vallásháborúk mint a modern ideológiai háborúk előképei). Vitoria előtt, mindezek tapasztalatával, az alábbi kérdés körvonalazódott; *hogyan korlátozható, hogyan domesztikálható, hogyan szorítható korlátok közé az erőszak, ha a kitágult európai civilizáció nem akar a nyers hatalomérvényesítés, a „might is right” áldozatául esni?* Vitoria e probléma kapcsán messzebb látott híres kortársainál; egyrészt nem az *erőszak*, a háború maradéktalan *kiküszöbölésének* elvét vallotta, mint pl. Erasmus és követői – reál-gondolkodó lévén ezt megvalósíthatatlan utópiának tartotta –, másrészt viszont az a Machiavelli által képviselt nézetet sem fogadta el, mely szerint a háború olyan gigantikus *erő-quantum*, melyet a hatalompolitikai célok szolgálatába lehet állítani. Vitoria inkább az *erőszak szabályozását, tompítását, legális keretek közé szorítását* szorgalmazta, melyben a főszerepet immáron nem a *vallás* és a *morál* játszotta, hanem sokkal inkább a *politika* és a *jog*.

S gondolatmenetünkben most térhetünk vissza a népek joga kérdéséhez. Az új nemzetközi rend megteremtésében ez ugyanis csak az egyik eszközt jelenti Vitoria rendszerében. A *ius gentium* viszont mindaddig a levegőben lóg, amíg nincs mellette egy hatékony *kényszerítő* eszköz. Ez pedig nem más, mint a háború, közelebbről az *igazságos háború* elmélete. A két tényező közötti szoros összefüggést jól látta már Fernádez Santamaría is, midőn azt írta, hogy a népek joga mint *vis directiva, normatív eszköz* mellett szükség van egy *kényszerítő eszközre*, a *vis coactiva* eszközére, ami az igazságos háború.¹⁰ Ez a két tényező képezi tehát ama gigantikus csipesz szarait, melyek segítségével biztosítható az új, globális rend a Földön. Az *erőszak* tehát, véleménye szerint, legvégső fokon csak egy másik *erőszak* segítségével küszöbölhető ki, melyet azonban a jognak, az igazságosságnak és a méltányosságnak kell vezérelnie.

Vitoriának a háborúról szóló, 1539-ben tartott *relectio*jából egyértelműen

¹⁰ FERNÁNDEZ SANTAMARÍA, J.A.: *El estado, la guerra y la paz. El pensamiento político español en el renacimiento (1516-1559)*. Editorial Akal, Madrid, 1988. 107.

kiderül, hogy megítélése szerint a spanyolok az általa kifejtett alapelveket az indiánokkal szemben nem tartották be, ezért az indiánok ellen viselt háború *nem* tekinthető *igazságos* háborúnak.

S ezen a ponton merül fel újólga a kérdés: hogyan állunk ma az erőszak kérdésével, mennyire aktuálisak ma Vitoria gondolatai? A válasz egyértelmű és elszomorító: az erőszak ma újból kibújt a jogi szabályozás keretei közül, és az a veszély fenyeget, hogy – amennyiben a nemzetközi közösség ennek nem vet gátat – ez a tendencia még inkább erősödni fog. A nemzetközi jog története során – Vitoriától kezdve – igen sokat tett azért, hogy a háborút mint *jogilag szabályozott erőszakot* domesztikálja. Kár lenne ezt az értékes örökséget néhány korlátolt politikus miatt veszni hagyni.

Korunk globalizált világa az erőszak szempontjából igen szomorú képet mutat; az egyik oldalon – nemzeti vagy nemzetközi formájában – a teljességgel jogszerűtlen erőszak, a *terrorizmus* áll, vele szemben pedig, a másik oldalon olyan háborúkat vívnak, melyek jogszerűsége enyhén szólva vitatható. S ebben a tekintetben ismét csak kulcsszerepet játszik korunk globális nagyhatalma, az Egyesült Államok. A kérdés újfent az, hogy Vitoria alapelvei miként vonatkoztathatók a mai világállapotra.

Az igazságos háború klasszikus fogalmának – melyhez Vitoria is tartotta magát – három eleme különböztethető meg: a *törvényes autoritás*, az *igazságos ok*, valamint a *megfelelő magatartás*. Ha megvizsgáljuk a nemzetközi terrorizmus ellen indított háborúkat, akkor azt mondhatjuk, hogy maradéktalanul csak az első kritérium, vagyis a törvényes autoritás állja meg a helyét, a másik kettő nem. A második kritérium, vagyis az igazságos ok a klasszikus irodalomban úgy szerepel, mint a *ius ad bellum*. Ez a kritérium a jelzett háborúban jogi szempontból komolyan kifogásolható, főleg amiatt, mert, ahogy Rüdiger Safranski fogalmaz, az Egyesült Államok felmentve érzi magát az alól, hogy betartsa a nemzetközi szabályokat és a nemzetközi jogot. Safranski Kantra hivatkozik, mikor kijelenti: *mielőtt egy állam átadná magát „a jócselekedet édes érzésének”, nem árt, ha előbb tartja magát a jogi rendelkezésekhez és tilalmakhoz.*¹¹ A német filozófus szerint ugyanez az elv vonatkozik az Irak ellen indított preventív háborúra is: *„egy úgynevezett ‘gaz állam’ ellen indított preventív háború esetén megalapozásként nem elegendő az az utalás, hogy ezzel eleget tesznek az általános biztonsági igényeknek; egy ilyen támadást sokkal inkább a nemzetközi jog és törvény előtt kellene igazolni.”*¹²

Ami pedig a harmadik kritériumot, a megfelelő magatartást illeti – mely

---

¹¹ SAFRANSKI: 51.

¹² Uo. 52. A preventív háború elvi megalapozhatatlanságát pedig már Max Scheler hangsúlyozta, mégpedig azon az alapon, hogy mivel minden történeti születés egyszeri történés, természete szerint kizárja a természet törvények szerinti előre kiszámítást. Vö.: MAX SCHELER: *Der Genius des Krieges und der Deutsche Krieg*. IN: *Gesammelte Werke*, Bd. 4.: *Politisch-pädagogische Schriften*. A. Francke AG Verlag, Bern: 1982. 103.

Vitoria szóhasználatában a *ius in bello* megnevezéssel egyenlő – elegendő, ha a foglyok kínzására és megalázására gondolunk.

Így, ha le akarjuk zárni az összehasonlítást, azt mondhatjuk, hogy korunkban a háború továbbra sem „jog-konform”, túllépte a jogi szabályozás határait, és egyfajta *ellen-erőszakká* változott, mely nem tartja be azokat a kritériumokat, melyeket Vitoria az igazságos háborúról szóló traktátusában lefektetett.

Arra az összefüggésre pedig úgyszintén többen felfigyeltek, hogy a nemzetközi terrorizmus elleni harcra hivatkozó, a jogi kereteket számos ponton be nem tartó háború miképpen kapcsolódik a globalizáció jelenségéhez; J. Ziegler véleményét idézzük: „Az Egyesült Államok célja szemmel láthatóan az, hogy a terrorizmust ettől kezdve mint morálisan és politikailag megtámadhatatlan érvet használja a célból, hogy a világot úgy rendezze be, ahogy neki tetszik.”¹³

* * *

Ezzel a megjegyzéssel eladásom végére értem. Felépítését tekintve szándékosan nem az apró részletekre igyekeztem irányítani a figyelmet, hanem a nagyobb, átfogó összefüggésekre; úgy vélem ugyanis, hogy csakis ez utóbbi nézőpont alapján tiszteleghetek legméltóbb módon hajdani professzorom, *Wittman Tibor* emléke előtt, aki először tárta fel a szemem előtt a csodálatos hispán világot.

---

¹³ ZIEGLER: 48.